

WŁADYSŁAW
ŁOZIŃSKI

ZAPATAN
ČIERNY RYTIER

EUROPA

SEWERYN
GOSZCZYŃSKI

KRÁL'
ZÁMKA

EUROPA

SEWERYN
GOSZCZYŃSKI

KRÁL'
ZÁMKU

EUROPA

This publication has been funded by
the Book Institute – the © POLAND
Translation Program

Kniha vychádza vďaka finančnej
podpore Ministerstva kultúry
Slovenskej republiky

V SPOLUPRÁCI
S MINISTERSTVOM KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Seweryn Goszczyński: Kráľ zámku

Z poľského originálu *Króľ zamczyska* preložil a doslov napísal © Tomáš Horváth 2013

Redakčná úprava Martin Plch

Korektúry Viera Juríčková

Návrh prebalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2013

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2013

Prvé slovenské vydanie

Počet strán 88

Ako siedmy zväzok edície Renfield vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2013

Prvé slovenské vydanie

Tlač – Tlačiarne P+M, Martin

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy nesmie byť reprodukováná, uchovávaná v rešeršných systémoch, alebo prenášaná akýmkoľvek spôsobom vrátane elektronického, mechanického, fotografického či iného záznamu bez predchádzajúceho písomného súhlasu majiteľov autorských práv.

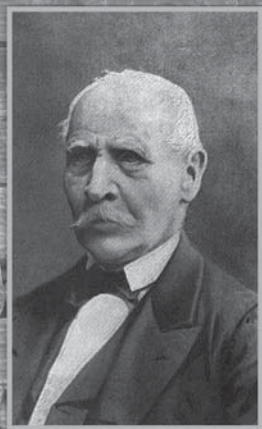
Vydavateľstvo Európa, s.r.o.

www.vydavatelstvo-europa.sk

objednavky@vydavatelstvo-europa.sk

Prekladateľ ďakuje Literárnemu fondu za poskytnutie tvorivého štipendia na dokončenie rukopisu.

ISBN 978-80-89111-98-5

Seweryn Goszczyński
1801 – 1876

I

Blázon Machnicki

Poézia je všade, v každom okamihu – ako božstvo, nikomu nie je odoprená ako spasenie, ako veľká sláva. Dokonca i naša doba, tak smutne preslávená, vyhlásená svojou prozaickosťou, ba aj naša generácia, odsúdená idealistami ako pokolenie bez cti a viery, majú svoju poéziu. Nie je síce ani rajská, ani homérska, ani romantická, ale je rovnako dobrá ako všetky jej staršie sestry: je poéziou svojich čias. Netreba ju hľadať ďaleko, netreba sa za ňou hnať mimo okruh dnešného ľudstva, netreba si ju vymýšľať: ona je medzi nami, v oblasti nášho života, medzi súčasnými ľuďmi, v tých najvšednejších podobách.

Och, koľko rás som mal príležitosť počuť, vidieť, ba dokonca byť účastníkom takých udalostí, že ani ten najväčší básnický génus by nedokázal vymyslieť niečo poetickejšie, že popri nich boli všetky výplody fantázie len nepodarenými výtvormi a pri ich čítaní vzbudzovali iba odpor. Preto som vždy uprednostňoval spoločnosť ľudí pred spoločnosťou kníh, prírodu pred knižnicou. Chvilu, prežité pod vplyvom takejto poézie, tvoria v mojom živote tú najcennejšiu zásobáreň najmilších spomienok: mám ich z každého obdobia svojho života. A obdobím, ktoré azda najväčšmi oplýva takouto poetickosťou, je môj posledný pobyt v podkarpatskom kraji: práve tam sa odohrala udalosť, ktorú tu chcem vyrozprávať.

Preskúvanie mojej vlasti v každom ohľade je vášňou, ktorá mi je vlastná, a pohľad na okolitú krajinu má pre mňa obrovské čaro, takmer mocnejšie než sú známosti s ľuďmi. Pod vplyvom takéhoto impulzu som premeriaval krížom-krážom Halič, až som sa ocitol v jasielskom kraji, v okolí Krosna pri brehoch Wisłoka. Určite nie každý z mojich ctených pánov bratov vie, že v haličskom Podgórze sa ukrývajú tie najkrajšie miesta v Poľsku: kebyže je trochu viacej osvety, trochu viac blahobytu medzi našimi obyvateľmi

a trošku vhodnejšia poloha voči iným krajinám, boli by tieto miesta v Európe značne preslávené. Jasielsky kraj, a konkrétne povodie Wisłoka od jeho prameňa až do Pilzna, sa už vyznačuje fyziognómiou tohto kraja. No najvýraznejšou črtou okolia Krosna, ktorá k sebe najviac priťahovala moje oči i srdce, boli zrúcaniny odrzykoňského zámku.

Akékoľvek ruiny takéhoto druhu sú pre mňa akoby rodninou hrobkou, príznakom minulosti, hieroglyfickým kľúčom k dávny dejinám, nevyčerpatelným svetom spomienok, snov, smútku i dojímavého potešenia. Vždy, keď na čosi podobné pozriem, tak sa mi zakaždým zdá, že počujem vnútorný hlas: aj tu je pochovaný príslušník tvojej minulosti! A dušu mi naplňajú priam nábožné pocity, v hlave sa zrodí myšlienka, prebudí sa vôľa, vedie krok pútnika – a už som uprostred rumoviska.

Ubehlo už zopár dní od môjho príchodu do okolia Odrzykonja, no zámok som nemohol navštíviť. Vzďialenosť, daždivé počasie a iné prekážky ma oddaľovali od pôžitku z tej púte. A zatiaľ ma po celé dni prenasledoval príznak zrúcanín. Svojou vznešenou polohou trónili nad okolím, a preto sa zdalo, že mi z každej strany prichádzajú na oči. Nebolo takej hry svetla a tieňa, v ktorej by som ten zámok nevidel; nebolo takej fantastickej podoby, ktorú by nevyvolal v mojej fantázii. Za ním sa dvíhalo búrkové mračno a na jeho čiernom pozadí, zívajúcom bleskami, videl som velikána svojej minulosti, zlomeného, podrázganého, pováľaného, zmietajúceho sa v bolestných smrteľných krčoch, ale jeho čelo hrozilo dávnou veľkosťou, jeho dych bol ohnivý: hrmením zo seba vydával slová blahoslavenstva, strelami bleskov sa pripomínal svetu, že žije. Občas ho dažďová clona zahalila hmlou, a vtedy jeho tajomná postava, ovinutá tým závojom, predou mnou stála ako anjel viery a nádeje. Inokedy sa zasa jagal celou nádherou rodiaceho sa dňa: bol pre mňa stelesnením budúcnosti, zmŕtvychvstaním v novej podobe, v žiarivých lúčoch nového ducha. A aj vtedy, keď sa v prielomoch, čo vŕfhali do tej sloty, usmieval pochmúrnou žiarou západu, veru dokonca aj vtedy vzbudzoval tisíce myšlienok,

čo neboli až také chmúrne. Jedným slovom, všetko, čo som zakúšal v túžbe a zároveň nemožnosti prezrieť si tie zrúcaniny, sa dalo porovnať len s citom lásky v panenskej dievčenskej duši, s jej snami.

Zatiaľ som starostlivo zbieral rozmanité zvesti, týkajúce sa jeho dejín. Ich prameň neprekypoval hojnosťou. Mohol som čerpať iba zo spoločnosti, v ktorej som žil: a je predsa známe, akú malú dôležitosť prikladá súčasná šľachta podobným záležitostiam. Čím sú všetky tie zrúcaniny, hoci aj tie najznamenitejšie, oproti ich hospodárstvám, oproti ich liehovarom? Správy o jarmokoch v neďalekom mestečku, zábava so susedmi, podrobnosti o nejakej svadbe alebo pohrebe natoľko zamestnávajú ich mysle a pamäť, že v nich nieta miesta pre rozprávania o dákyh ruinách. Nemohol som sa preto dozvedieť nič viac, len že odrzykoňský zámok dal postaviť rod Firlejowcov, že sa v jeho okolí asi odohrávali krvavé boje, lebo ešte dnes tunajší ľudia vyorávajú zbroj a guľky, že ešte pred pár desiatkami rokov bol obývaný a v jeho pivniciach sa skrývalo víno starých ročníkov, že neskôr ľudia prišli na pomoc osudu, nepohode a času a opreteký zámok ničili, ale z jeho trosiek zasa vznikol kapucínsky kláštor v Krosne, zopár domov v Korczyne, niekoľko páleníc, stajňa pre cisárske žrebce a podobne: a že napokon dnes je aj s dedinou toho istého mena majetkom grófa Jabłonowského.

– Takže dnes je úplne zničený, – vravel som domácej panej, ktorá mi povedala najviac takýchto detailov.

– Takmer celkom, – odvetila, – od čias, odkedy sa prepadli dve izby, ktoré boli ešte pred pár rokmi obývané.

– Obývané? Kto tam býval?

– Machnicki.

– A ktože to bol, ten Machnicki?

– Ešte stále je. Zabudla som vás s ním obozoznámiť. Dnes je najdôležitejšou súčasťou odrzykoňských zrúcanín. Stručne povedané, Machnicki je blázon. O príčinách jeho šíalenstva sa hovorí všeličo. Najpravdepodobnejšia je verzia, že keď bol cisárskym úradníkom, priveľmi sa oddal

práci vo svojej funkcii a kvôli tomu mu preskočilo. Po tej nehode, prirodzene, zostal bez domova, a keďže ho vždy niečo akosi zvláštne priťahovalo k zámku, tak v ňom začal obývať dve posledné izby. A býval v nich, pokým sa nezrútili. Navyše sám seba nazýva odrzykońským kráľom a pokladá sa za samovládneho pána tých ruín. Vďaka tomu tu máme mnoho komických scénok.

Zvedavosť, týkajúca sa takýchto ľudí, je ľahko vysvetliteľná, preto nieto divu, že ma rozprávanie o Machnickom zaujalo a chcel som o ňom získať čo najpresnejšiu predstavu.

– Vy ho poznáte? – spýtal som sa.

– Panebože, vraj či ho poznám! – odvetila s úsmevom. – Ako falošný päťák. Býva u nás častejšie než kdekoľvek inde. Nie je to totiž jeden z tých obyčajných bláznov: má mnoho vrodenných schopností a je vzdelaný, čo sa prejavuje až dodnes. Sú chvíle, keď by ste ho pokladali za človeka s tým najzdravším rozumom. Nedávno sa to stalo jednému z cudzincov na cestách, čo tadiaľto prechádzal; Machnicki vtedy ešte býval vo svojej kráľovskej rezidencii. Ten cudzinec navštívil zámok a stretol sa s ním. Nadviazal s ním rozhovor – lebo treba priznať, že Machnicki hovorí veľmi dobre niekoľkými jazykmi. Nuž a vrátil sa k nám tou známosťou úplne očarený.

– Kto? Machnicki?

– Ale, kdeže. Ten cudzinec na cestách. Nuž a začal nám rozprávať, že vôbec nečakal, že v týchto časoch a ešte k tomu v Poľsku nájde takého rozumného pustovníka. Vzбудilo v ňom nemalý údiv, keď sme mu prezradili, kto v skutočnosti bol ten jeho učení pustovník. Napriek tomu som si však istá, že odišiel nie celkom presvedčený o našej pravde.

– Z toho všetkého, čo od vás počujem, som veľmi zvedavý na Machnického. Rád by som ho spoznal. Škoda, že opustil zrúcaniny: mal by som o jeden dôvod viacej ich navštíviť.

– Nie je nič ľahšie, ako sa s ním zoznámiť – dokonca aj na zámku: hoci tam nebýva, takmer neustále sa po ňom poťká. Stretnete ho tam denno denne. Ale to by bola zbytočná

námaha. Uvidíte ho v našom dome. Pozajtra má môj muž meniny a Machnicki tento deň nikdy nevynechá: každoročne nás poctí svojou gratuláciou. Machnicki je totižto aj básnikom, a jeho básne sú celkom slušné. Nezriedka ich zvykne pri rozmanitých príležitostiach venovať susedom. Najčudnejšie na tomto bláznovi je, že je nesmierne bystrý – ale bystrý tak zlostne, až si neraz človek pomyslí, či len nepredstiera, že je hlupák, aby mohol o to bezpečnejšie zraňovať ľudí. Niektorí sa naozaj hnevajú pre jeho pichľavé poznámky: my, čo ho poznáme lepšie, sa na nich srdečne smejeme, lebo vari sa možno hnevať na úbohého blázna? A že je naozaj taký, uznáte sám, keď ho uvidíte.

II

Meniny

Naozaj netrpezlivo som očakával deň menín, ktorý mi mal poskytnúť príležitosť spoznať kráľa zámku: moja netrpezlivosť ešte vzrástla, keď ten deň konečne nadišiel. Spoločnosť bola početná a príjemná, ale ja som myslel iba na Machnického. Už sa schyľovalo k západu slnka, a on tam ešte nebol. Akurát sme sa chystali obedovať, keď nám oznámili príchod host'a, ktorého skoro všetci očakávali – no všetci z iného dôvodu, než bol ten môj. Boli sme práve v jedálni. Otvárajú sa dvere.

– Á! Pán Machnicki! Pán Machnicki! – zazneli odvšadiaľ výkriky.

Bol to naozaj on. Vošiel s tou smelou sebaistotou, akú poskytuje buď neustály život vo vzdelanom svete, alebo pocit vnútornej prevahy nad zvyškom spoločnosti. V práve prichodiacom bolo vidieť skôr to druhé: v jeho telesnom postoji trošku presvitala pýcha, tá sa však spájala s istou vľúdnou dôstojnosťou, ktorá sa vystríha ubližovať iným. Po niekoľkých krokoch primeraným úklonom pozdravil početných hostí, čo boli navôkol – a v tom istom okamihu k nemu podišiel domáci pán, podal mu ruku a navzájom sa objali.

– Dnes je deň vašich menín, vážený pane, pravda? – ozval sa ako prvý Machnicki.

– Veru tak, – odvetil domáci pán, – a mne je taký milý aj preto, že môžem vo svojom dome privítať nám takého draheho, a predsa takého zriedkavého host'a.

– A pre mňa, – riekol Machnicki s chladným, jemne výsmešným úsmevom, – je ešte milší vďaka tomu, že vám môžem predniesť svoje vinše. Tentoraz však poviem jediné: aby ste nikdy nepochodili zle so svojimi prianiami a vždy si želali viacej pre druhých než pre seba. Zvyšok až neskôr, lebo sa mi zdá, že obed čaká na hostí, a hostia na obed ešte viac.

Takmer všetci prítomní poznali Machnického osobne a boli navyknutí na tón jeho reči a vo všetkom nachádzali

impulz pre potešenie, a tak ich jeho slová iba rozveselili, ako obyčajná hlúposť: azda to aj bolo prirodzené u tých, ktorí o ňom oddávna vedeli, že je blázon a privykli si na jeho štipľavé poznámky, no na mňa tá krátka scéna urobila celkom opačný dojem. Žiaden pohyb, žiadny výraz Machnického tváre neušiel mojej pozornosti od toho okamihu, ako vstúpil do sály – a v ničom som nespozoroval to jeho vyhlásené šialenstvo. Naopak, všetko ma nútilo k tomu, aby som o ňom dôstojne premýšľal a všetko vo mne vzbudzovalo čoraz väčšiu zvedavosť. Náhoda sčasti tejto mojej túžbe priala: usadili sme sa pri stole takmer naproti sebe. Dlhو som to však nemohol využívať. Podľa zvyklostí, keďže som mal vedľa seba susedu, mal som povinnosť zároveň sa jej venovať a zabávať ju. Nevieam, nakoľko som túto povinnosť splnil, isté však je, že som bol zaujatý hlavne Machnickým, takže zanedlho, aj pri všetkej roztržitosti, som si mohol načrtnúť aspoň vonkajší obraz jeho fyziognómie.

Musíte si predstaviť človeka o niečo prevyšujúceho priemerný vzrast, vystretého, mocnej postavy, širokých pliec, so všetkými údmi harmonicky usporiadanými do celku, jedným slovom: dobre a pekne stavaného človeka, ktorý je však byťku zaobalený do tuku; a pri takejto telesnej konštrukcii si predstavte nenútené pohyby, prirodzené, elegantné, často živé, no vždy miernené určitou dôstojnosťou, istou mimovoľnou vážnosťou: nenútenou, poznamenanou vyrovnaným charakterom. Mal okolo päťdesiatky. Poukazovali na to aj spoly prešedivené vlasy, aj celkový vzhľad tváre. Napriek tomu si tušil, že tá tvár bola kedysi pekná: chudosť nepokazila jej oválny tvar, zbytočne nevyostrila črty, len zvýraznila podlhovastý nos s jemnými vypuklinami chrupavky a koncového zaoblenia. Nebola to však fyziognómia, akú majú ľudia všedného charakteru s tuctovým rozumom. Keď si sa na ňu pozornejšie zadíval okom znalca, pobadal si pod vonkajším povrchom črt, polámaných vášnivým zápalom, intenzívnym utrpením, duševnými mukami – jasne si v jej hĺbinách videl trosky myšlienok a šialenstva, bolo to však šialenstvo človeka,

ktorý, keďže ako zdravý svojím rozumom predstihoval duševné schopnosti bežných ľudí, tak aj vo svojom úpadku ich ešte stále istým spôsobom prevyšoval – a to svojím cítením. Najzreteľnejším symptómom tohto neutešeného stavu bola čudná pohyblivosť jeho tváre. V okamihu, keď sa rozšantila, si tam videl naraz hneď niekoľko rozličných, tých navzájom najprotikladnejších emócií, ale v každej z nich bolo niečo také šľachetné, že dokonca aj v takomto vzájomnom boji mu nešpatili tvár a nerobili na pozorovateľa nepríjemný dojem. To isté sa odohrávalo aj vo veľkých sivých očiach: občas sa zablykli takým osobitým pohľadom, že ich lesk prechádzal do divokej žiary; no aj vtedy ťa prekvapovala len akási duchovná energia, akási živosť myšlienok, ktoré – hoci prudko preletovali – nepreletovali len tak naverímboha, ako bolo napriek tomu poznať, ale udávala im smer ich istá vôľa. A napriek tomu, že sa len tak mihali, boli mocné, úplné a zaokrúhlené.

Pohľad na tú tvár v absolútnom pokoji bol však nemenej zaujímavý: vtedy v nej všetko vydychovalo akýmsi pocitom prevahy nad prítomnými: bola príliš sebaistá na to, aby sa stala opovážlivou, alebo aby túžila ovládať. Na dne sa jej jagal s'aby výraz mladosti, akoby mladosti duše, akoby tam bola jar imaginácie – a to všetko prikrývala tichá pochmúrnosť, akoby závoj z priehľadnej krepovej látky, ktorej bohatými záhybmi boli husté, napoly osivené tmavé vlasy, ktoré mu neupravené padali nedbalo do čela, a ešte tmavšie veľké obočie, prevísajúce nad očami. Jeho hlas bol silný, zvučný, no popritom číry, príjemný a s odtieňom ľahko vyjadroval akékoľvek pocity.

Počas obeda, hoci jedol veľmi skromne a ešte skromnejšie pil – a to čistú vodu –, sa však len zriedka ozval: aj to vždy len vtedy, keď ho niekto oslovil. Všimol som si vtedy zriedkavú bystrosť a výstižnosť jeho odpovedí a pri kratších aj dlhších rozhovoroch elegantnú ľahkosť a ušľachtilosť jeho vyjadrovania.

No to, čo hovoril, som z väčšej časti nedopočul, lebo moja suseda ma neraz zatiahla do konverzácie, ktorú som

s ňou podľa pravidiel zdvorilosti musel viesť. Zakrátko však zvedavosť, obrátená iným smerom, zvíťazila nad zdvorilosťou: napriek tomu, že si ju bontón vyžadoval, odpovedal som nemiestne, alebo som neodpovedal vôbec. Medzi našimi myslami vládla zjavná disharmónia. Moja dáma napokon tú roztržitosť spozorovala: a ihneď začala žartovne narážať na jej príčinu, ktorá sa žene zvykne zdať pri slobodnom mladom mužovi ako jedine možná a nevyhnutná. Nakoniec sa otočila k druhému susedovi a ponechala mi úplnú voľnosť, aby som sa mohol zaoberať Machnickým. Bol som jej za to veľmi vďačný, lebo práve v tej chvíli sa opäť začala rozohrávať scéna, ktorá mi objekt môjho záujmu odhalila z inej strany: dôležitejšej, než jeho vonkajší vzhľad.

V našej spoločnosti sa nachádzal aj istý gróf K. Bol to mladý, niečo vyše dvadsaťročný muž. Patril k tým milým vetroplachom z povolania, akých má dosť každý kraj, každé mestečko, každá kompánia, a ktorých špecifická hodnota zodpovedala sfére, v ktorej sa výlučne pohybujú. Gróf K. bol človekom druhoradej, veľmi plytkej duchaplnosti. To však nebránilo tomu, aby sa celý okres na jeho žartoch výborne bavil. Ženy, ktoré v miestnej spoločnosti udávali tón, šaleli po jeho spoločnosti; tá skazenejšia mládež ho napodobňovala, v čom sa len dala; starší a rozumnejší boli voči nemu zhovievaví, keďže mal grófsky titul a vlastnil aj aký-taký majetok: napokon, bol to – ako sa zvykne nazývať – dobrý chlapec. Vyznal sa v koňoch aj psoch, dobre strieľal, jedol a pil ostošesť, spieval a pohvizdoval si pri klavíri, tancoval na zavolanie aj bez hudby a partnerky, nikoho nenechal na pokoji – tých miernejších priam šikanoval, tých ostrejších za ich chrbtom parodicky napodobňoval: koniec koncov, robil si bláznov najčastejšie z tých, ktorí si zaslúžili skôr súcit. Na jeho ospravedlnenie však treba dodať, že tento nepríjemný humor pramenil skôr z jeho hlúposti než zo zlého srdca a skôr zo skazeného vkusu spoločnosti, v ktorej sa pohyboval, než z jeho vrodenných sklonov. Stal sa priam závislým od toho, že sa zlostne bavil na účet druhých, tak ako klesáme do každej neresti – vďaka potlesku demoralizovaného publika. Pre

podobného človeka bol Machnicki – respektíve, použijem vyjadrenie samého mladého grófa: kráľ Machnicki – naozaj kráľovským sústom.

Celá spoločnosť vedela o chystanom útoku na úbohého blázna a netrpezlivo čakala (len s nepočetnými výnimkami) na okamih stretu týchto dvoch polemických duchov, dvoch bojovníkov takej kategórie, ktorých z tohto dôvodu aj posadili k stolu vedľa seba. A konečne sa všetci dočkali. Gróf začal. Naplnil kalich vínom, vstal, jeho tvár zo žartu nadobudla slávnostný výraz a zvolal:

– Na zdravie odrzykoňského kráľa! Nech vládne čo najdlhšie na našu veľkú radosť, a tak múdro a slávne pred celým svetom ako doposiaľ!

Našli sa aj takí, ktorí odpovedali na tento prípitok, iní sa zasa úprimne zachichotali, a napokon iní sa zamračili zjavne nespokojne – k tým posledným som patril aj ja: viem si uctiť ruiny ľudského rozumu rovnako ako každé iné. Machnicki nepohnute sedel a azda by tak aj zostal, keby mladík, ktorý vo svojom žarte už zachádzal naozaj príďaleko, ho neštuchol do ramena a neprehovoril s výsmešnou grimasou v tvári:

– Kráľu, vari v tvojom kráľovstve nepoznajú zdvorilosť?

Machnického tvár sa na okamih podivne zmenila, akoby ňou preletel blesk a zanechal po sebe iba pochmúrnu vážnosť: pokojne si do svojho pohára nalial vodu a prehovoril, ani nevstanúc:

– Prijímam váš prípitok, pán gróf, presne takým spôsobom, akým ste ho predniesli a pokladám si za povinnosť revanšovať sa za toast toastom, za príhovor príhovorom... Treba povedať, milí páni, že jestvujú dva druhy bláznov: jedni – a tých je veľmi málo – o svojom stave vedia, dokážu ho znášať a práve oni sa nazývajú bláznami; a potom druhí, s rozumom, ktorý je ešte sprostejší než duševná choroba, ale myslia si, že majú ten najzdravší rozum a ani na okamih o tom nepochybujú: takých je veľmi-veľmi veľa a ich meno nájdete, vážený pán gróf, v slovníku svojej etikety. Tým prvým neuškodí ani víno, a tak na ich zdravie možno pripíjať vínom;

tým druhým občas pomáha studená voda, a preto si na vás pripíjam vodou, pán gróf! Aby sa vám podobní v nespočetnom množstve rozmnožili u našich nepriateľov!

Machnického prípitok vzbudil hlasnejší a všeobecnejší smiech než ten prvý. Mnohí sa radovali z ťažkostí grófskeho synáčika rovnako ako predtým z krutého žartu z Machnického, iní zasa z úprimnej priazne k napadnutému. Avšak toto zakopnutie ešte grófa neodradilo – prinajmenšom to dokázal zakryť hlasným smiechom, hoci bolo vidieť, že núteným.

– Ako to, kráľu?! – zvolal a vľúdne sa naklonil k Machnickému. – Ty sa vari hneváš za vinšovanie, ktoré bolo, čestné slovo, srdečné? Nuž tak na uzmierenie sa chcem od tejto chvíle stať tvojím najvernejším poddaným.

– Ospravedlňujem sa, – okamžite odvetil Machnicki s chladnou vážnosťou, – ale moja politika je, nestrpieť vo svojej ríši väčšieho, než som ja... kráľa, pochopiteľne. Pán gróf, vy s vašou ušľachtitou povahou by ste ma čoskoro zosadili z trónu.

Smiech v spoločnosti ešte vzrástol: gróf teraz cítil, že je to na jeho účet, že je to na účet jeho vtipu, ktorý sa rozbil o zdanlivú bláznovu hlúposť – a nenašiel už v sebe silu zakryť porážku hoc aj predstieraným smiechom. Celkom však stratil dobrú náladu, keď Machnicki, ktorý po celý čas pozorne hľadel na hru jeho tváre s chladným výsmechom súcitu a opovrhnutia, znovu zvolal, akoby imitoval grófa:

– Ako to? Pán gróf, vari už nieto vtipu vo vašom vtipe? – A na zakončenie štrngol pohárom o pohár, ktorý zmätený gróf práve mechanicky pozdvihoval k ústam, a zvolal: – Tak teda, vari dvaja poloblázni spolu súhlasia? Ktože je s nami, ak sme my proti sebe?

Vtipkárovi, dorazenému týmto posledným úderom, ktorý neprestával sprevádzať barbarský smiech väčšej časti spoločnosti, by sa možno vymklo sebaovládanie z rúk a vybuchol by naozajstným hnevom, kebyže niet zľutovania niekoľkých rozvážnejších žien, čo bývajú obyčajne v podobných prípadoch rozumné – zľutovania, ktoré dalo zábave iný smer.

– Pán Machnicki, – zvolala jedna z nich, – buďte taký dobrý, zaimprovizujte nám voľačo. Tak dávno sme už nemali príležitosť počuť vašu poéziu. Povedzte nám niečo vo veršoch.

Keď Machnicki začul tieto slová, opäť za stolom nadobudol obvyklý postoj, pokojne postavil pohár a rozhliadol sa navôkol s takým výrazom tváre, ako keby pred chvíľou nebolo vôbec badať žiadne vzrušenie a riekol len:

– To má byť druhé dejstvo komédie? – Ozval sa však s úsmevom skôr miernym než posmešným.

– Veľmi pekne vás prosíme!

Machnicki pokynul rukou, aby sa utíšili.

– Z celého srdca rád! – povedal. – Iba si vyhradzujem, aby voči mne nikto nepociťoval roztrpčenosť, keby sa niekomu dákou náhodou v mojich veršoch dačo nepáčilo. Určite viete, že človek nadchnutý básnickou inšpiráciou prestáva byť sám sebou. Každému z nás, ako tu sedíme, sa stáva – ak nie neustále, tak prinajmenšom každodenne –, že rozpráva, a ani nevie čo, hoci rozpráva prózou: nuž a tak nečudo, že človek, ktorý hovorí vo veršoch a bez prípravy, občas nie je pánom svojich slov a myšlienok. Budem improvizovať, ak sa vopred uistím o takejto vašej zhovievavosti.

*Dáte peniaz almužnový
Žobrákovi o groš biedny,
Buďte preto blahosklonní
K bláznovi a básnikovi.
Však to neodľahčí mešec
Hreje dušu: nie si skrbec
Čiuže dušu? Ved' ste to vy.*

S úprimnou zvedavosťou som uprene hľadel na Machnického a hltal každé jeho slovo. Neočakávaný údiv vo mne v podstate vyvolala tá úžasná ľahkosť vyjadrovania a rýchlosť myslenia, ktoré dokázalo ľahko prelietať z jedného tónu do druhého. V tom všetkom bolo poznať nielen cvik, ale aj

slobodu ducha a moc nad myšlienkami, akú môže dať len inšpirácia. Nemohol som sa zdržať, aby som si v duchu nepomyslel: tento človek sa nenarodil, aby bol bláznom, pri najmenšom nie len takým obyčajným! Keď však na okamih zmĺkol, akoby čakal od prítomných potvrdenie svojich slov, zvolal som prvý ako odpoveď na jeho posledný verš:

– Vieme, vieme! A s potešením počúvame ďalej! – Už niekoľko ráz kvôli predchádzajúcej scéne som dal Machnickému najavo svoje sympatie, ale všimol som si, že práve v tejto chvíli mu padli lepšie než kedykoľvek predtým a väčšmi na mňa obrátil pozornosť. Dlhšie na mne spočinul výnimočne prenikavým pohľadom, akoby ma chcel preskúmať skrz-naskrz, a keď v mojej výpovedi akiste začul úprimný tón, zľahka sa usmial s určitou spokojnosťou – a všimol som si, že počas nasledujúcej improvizácie upieral svoj pohľad predovšetkým na mňa. Medzitým vzal do ruky prázdny pohár a takto zakončil svoju recitáciu:

*Dnes náš sused sviatok má!
Tak nám vraví kalendár.
Nechcem byť zdvorilý menej
Od samého kalendára
A zanechať srdca dlhy.
Tak teda v sviatočný deň
Na zdravie vám pripiť chcem
Čin! Z prázdneho pohára
Je to vari moja vina?
Moja vlasť – prázdna ruina,
Moja vlasť sú srdcia vaše:
Skadiaľ vám naplním čaše?
Z duše mojej? Na to asi
Neozvú sa žiadne hlasy.*

*A hoc by som nalial razom,
Čo by to spravilo s vami?
Každý by bol jak ja blázon...
Odmením sa želaniami.*

*Želani je, kol'ko biedy.
Rečiem krátkym slovom zase:
Aby som čo najskôr píjal
Na prípitok z plnej čaše
A želal v slovách rozumných
V tábore na Všetkých svätých
Pred zálohou pred bitkami,
Prostred prachu, ohňa dymu!
Tak vám váš kráľ zámku vraví:
A čo vraví, kvôli rýmu.*

Približne takáto bola Machnického improvizácia – akiste s nejakými drobnými odchýlkami, pretože som ju práve v tej chvíli zapisoval. Ako poézia to určite nebolo nič zvláštne, predovšetkým, ak sa číta: no bolo ju treba počuť z Machnického úst – so živým zvukom jeho hlasu, s úprimným citom vzopätého srdca. Navyše, ani pri všetkom ľahkom a posmešnom tóne jej nebolo možné odoprieť peknú hlavnú myšlienku a pravdu – hoci pritrpkú, avšak napriek tomu stále pravdu, ktorá sa predovšetkým dost' dobre hodila na osoby aj okolnosti. Preto urobila na všetkých dojem: a na mňa ho spravila naozaj veľký. Keď teda iní začali tliekať a prevolávať „bravó“, ja som využil všeobecný zmätok, nahol som sa cez stôl k Machnickému a polohlasne som mu pošepol:

- Blahoželám vám nie k rýmu, ale k zmyslu.
- Spozorovali ste ho? – opýtal sa Machnicki.
- Bez problémov.
- Ale to tu okrem vás nepovie nikto iný.
- Lebo nikto nechce.
- Máte pravdu. Predstierajú, že sa bavia na bláznovi: akoby boli lepší než on. Je to však veľmi smutné! – A hlboko si povzdychol. – Len sa pozri, akú majú radosť z vlastnej hanby.

Náš rozhovor prerušil celý rad ďalších prípitkov, ktoré zakončovali obed. A potom hudba vyzývala do tanca. Ľudia

povstávali od stola. Všetky moje túžby smerovali len k tomu, aby som sa mohol dôkladnejšie zoznámiť s Machnickým: všade som ho hľadal a zakrátko som ho zbadal. Zjavne sme obaja mysleli na to isté, keďže ku mne pristúpil prvý. Len my dvaja sme stáli bokom.

– Vy nerád tancujete? – opýtal sa ma.

– Práve naopak.

– A jednako netancujete.

– Od istého času.

Ja som sa usmial a on sa na chvíľu zamyslel.

– Dobre robíte. Od istého času, – a vravel to so značným dôrazom, – by nikto nemal tancovať. Nuž ale, čo zmôžeš s týmito ľuďmi!

Opäť zastal a zachmúril sa; po chvíli však jeho tvár nabudla ľahostajný výraz a bez záujmu sa ma opýtal:

– Určite ste zo vzdialeného kraja?

– Áno, len nedávno som spoznal tento tu.

– Neveľa ste tým získali.

– Ba práve naopak, – odvetil som s úprimnou zdvorilosťou, – mal som tú česť spoznať vás, pán Machnicki.

Pozrel na mňa neveriacky.

– Ale ten Machnicki je blázon!

– No pre mňa odteraz nie! – odvetil som s úsmevom a ako dôkaz som mu ukázal svoj odpis jeho improvizácie. – V tomto aspoň vidím viac než v bežnom rozume.

– No pre nich je to aj tak bláznovstvo.

Po ďalšej chvíli mlčania sa odrazu opýtal:

– Videli ste odrzykoňský zámok?

– Len z diaľky.

– Tak tu musíte byť iba chvíľu?

– Týždeň.

Po tej odpovedi som na Machnického tvári postrehol nevôľu.

– Ako to? Byť tu už týždeň a neuvidieť zámok! Veď je to predsa tak blízko! A hoci by aj bol čo najďalej! Druhého takého miesta na zemi niet. Mali by sme k nemu chodiť na púť tak ako moslimovia k hrobu proroka.

Keď to hovoril, čoraz viac zvyšoval hlas, pohyby jeho tela sa stávali živšími a na tvár mu vystúpil čudesný vnútorný plameň: po prvý raz som na ňom spozoroval šialenstvo.

No ja som sa otvorene ospravedlňoval a poukazoval na okolnosti, ktoré nezáviseli odo mňa – ako to aj naozaj bolo. Machnicki ma netrpezlivo počúval a bolo vidieť, že sa ho opäť zmocňuje zápal. Keď sa medzi nami odrazu ocitla tretia osoba, Machnicki sa z ničoho nič otočil a odišiel. Ešte raz som ho videl z diaľky: zdalo sa, že sa so mnou chcel znovu stretnúť a rozprávať a bolo zrejmé, že váha. Zakrátko som ho úplne stratil z očí: niekto mi povedal, že vraj našu spoločnosť nepozorovaný opustil. To som vôbec neočakával: veľmi som ľutoval, že som premárnil takú vynikajúcu príležitosť, aby som lepšie preskúmal túto výnimočnú osobnosť. Teraz mi nezostávalo nič iné, než ho hľadať na zámku: a na to som si pevne stanovil nasledujúci deň.